

Wichrowski, Zbigniew

Luźne materiały z grodziska wczesnośredniowiecznego w Batorzu, pow. janowski, w zbiorach Muzeum Regionalnego w Kraśniku

Archeologia Polski Środkowowschodniej 9, 299-303

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

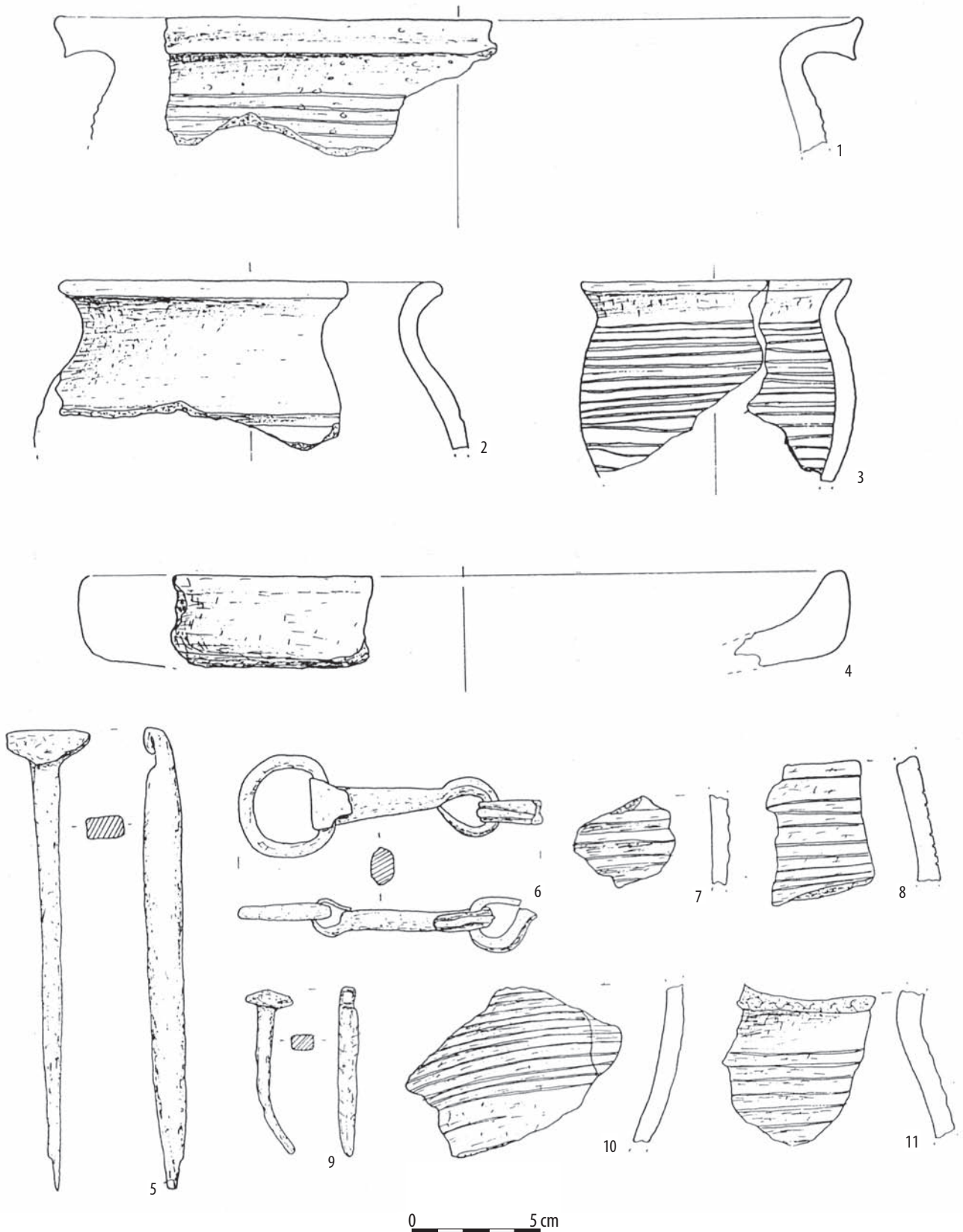
Luźne materiały z grodziska wczesnośredniowiecznego w Batorzu, pow. janowski, w zbiorach Muzeum Regionalnego w Kraśniku

W zbiorach Muzeum Regionalnego w Kraśniku znajduje się grupa zabytków pochodzących z grodziska w Batorzu, pow. janowski¹. Zostały one wydobyte przez grabarza Trzczińskiego podczas kopania grobów w 1966 r. W poł. XIX wieku na grodzisku tym zlokalizowano bowiem cmentarz grzebalny. Materiały przejął od odkrywcy regionalista z Urzędowa Kazimierz Cieśllicki i przekazał do zbiorów Muzeum w Kraśniku. Zabytki metalowe poddane zostały konserwacji. Użytkowanie cmentarza uniemożliwia praktycznie przeprowadzenie badań archeologicznych, dlatego publikacja nawet nielicznych zbiorów ma duże znaczenie dla rozpoznania chronologii obiektu.

Zespół składa się z fragmentów naczyń glinianych i trzech zabytków wykonanych z żelaza:

1. fragment wylewu dużego **gamka** (średnica 320 mm) z profilowaną krawędzią z wcięciem na pokrywkę od wewnątrz; pod wylewem ornament dookólnych płytkich żłobków; naczynie słabo wypalone o czerwonych powierzchniach, przełom grubełkowany, słabo zwarty z domieszką gruboziarnistego tłucznia (ryc. 1: 1);
2. fragment wylewu **gamka** (średnica 150 mm) o zaokrąglonym brzegu, ze śladami słabo czytelnych dookólnych żłobków w górnej partii brzuśca; powierzchnia ciemnoszara, przełom szary dosyć zwarty z domieszką średnio- i gruboziarnistego tłucznia (ryc. 1: 2);
3. dwa duże fragmenty wylewu niewielkiego **gamka** (średnica 105 mm) o zaokrąglonym ścienionym brzegu z ornamentem mocno nieregularnych dookólnych wąskich żłobków na brzuścu (ryc. 1: 3);
4. fragment niskiej grubościennej **prażnicy** o zaokrąglonym brzegu; powierzchnie czerwone, na dnie szare prawdopodobnie przepalone, domieszka średnio i gruboziarnistego tłucznia (ryc. 1: 4);
5. fragment brzuśca **naczynia** o szarych powierzchniach z ornamentem dookólnych żłobków; przełom zwarty, czarny, domieszka średnioziarnistego tłucznia (ryc. 1: 10);
6. fragment przybrzegowy **naczynia** o szarych powierzchniach z ornamentem dookólnych żłobków; przełom zwarty, domieszka średnioziarnistego tłucznia (ryc. 1: 11);
7. fragment brzuśca **naczynia** o powierzchni zewnętrznej szarej wewnątrz czarnej, z domieszką średnioziarnistego tłucznia i ornamentem dookólnych żłobków (ryc. 1: 8);
8. fragment brzuśca **naczynia** o powierzchni wewnętrznej czarnej, zewnątrz czerwonej z ornamentem dookólnych wąskich żłobków; przełom czarny zwarty (ryc. 1: 9);
9. fragment brzuśca **naczynia** o szaro-czerwonych wygładzonych powierzchniach bez ornamentu, przełom słabo zwarty, domieszka drobno i średnioziarnistego tłucznia;
10. **przedmiot żelazny (hak?)** w formie podłużnej sztabki żelaznej o prostokątnym przekroju o wymiarach 15 x 9 mm i jednym końcu ścienionej (ułamanej) a drugim rozklepanym i zagiętym w uszko; zachowana długość wynosi 180 mm, długość uszka 33 mm (ryc. 1: 5);
11. **wędzidło żelazne**, z którego zachowała się jedna część międzyzębia z ogniwiem, z drugiego zaś tylko haczykowaty zaczep. Jest to forma dwudzielna z międzyzębiem dosyć masywnym wykonanym z prętów o nieregularnym owalnym i wielobocznym przekroju, zwężających się ku środkowi, gdzie łączą się poprzez haczykowane zagięcia, na których

¹ Nr inw. 4/A/MK.

Ryc. 1. Batorz, pow. janowski. Materiały luźne z grodziska: 1-4, 8-11 – ceramika; 5-7 – żelazo. Rys. Z. Wichrowski.

Fig. 1. Batorz, Janów Lubelski district. Stray finds from the stronghold: 1-4, 8-11 – pottery; 5-7 – iron. Drawn by Z. Wichrowski.

wykute są wyraźne żeberka w partii środkowej; zagięcie i uszko ogniwa usytuowane są do siebie asymetrycznie; ogniwo umocowane w uszku utworzonym przez rozklepanie i zawinięcie grubszego końca; długość zachowanego międzyzębia wynosi 75 mm, jego maksymalna grubość 11 mm, średnica kolistego ogniwa 39 mm, a grubość 5 mm (ryc. 1: 6);

12. **gwóźdź żelazny** wykonany ze sztabki prostokątnej w kształcie o wymiarach 8 x 6 mm, długość 65 mm (ryc. 1: 7).

Ponadto zebrano:

1. **zab dużego ssaka**, prawdopodobnie konia;
2. **fragment szczęki** z dwoma zębami trzonowymi prawdopodobnie świni lub dzika;
3. **dwie, różniące się rozmiarami, szable dzika?**

Wymienione zabytki pochodzą według informacji znalazcy z jednego wykopu grobowego z warstwy ciemnej, może przepalanej ziemi, z głębokości około 120-150 cm. Bliższa lokalizacja w obrębie grodziska nie jest znana.

Ceramika reprezentuje, mimo pewnych różnic, dość zbliżony zespół pod względem techniki i technologii wykonania. Wszystkie naczynia wykonano z gliny żelazistej, zapewne miejscowej. Część naczyń wypalona jest w atmosferze utleniającej (ryc. 1: 1, 4) pozostałe w redukcyjnej. Naczynie 1 prezentuje się technologicznie dość prymitywnie, jest kruche, słabo wypalone, z przebarwieniami na powierzchni (ryc. 1: 1). Jest to prawdopodobnie spowodowane jego wielkością, utrudniającą równomierny wypał. Jest ono natomiast bardzo regularne i dobrze obtoczone na kole garncarskim.

Niektóre z pozostałych, mniejszych naczyń są mniej regularne (ryc. 1: 2, 3), ale wszystkie dobrze wypalone o gładkich twardych powierzchniach i twardych zwartych przełomach.

Naczynia tego typu występują dość powszechnie w okresie wczesnego średniowiecza od IX do XI wieku. Wydają się być młodsze od typowej ceramiki chodlińskiej (S. Hoczyk-Siwkova, P. Lis 2003, s. 127-128, ryc. 3). Można je zakwalifikować do typu III ceramiki według Andrzeja Żakiego (1974, ryc. 136, 138-140), najczęściej występującej w IX-X w. . Również w zestawieniu Elżbiety Dąbrowskiej (1973, s. 40-42) podobne formy nawiązują do ceramiki z przełomu IX/X w. oraz z X w. Wydaje się, że dosyć zaawansowany stopień wykonania i wypału, pewne cechy morfologiczne, jak zaokrąglone ścienione brzegi, czy wyprofilowany brzeg naczynia 1 (ryc. 1: 1) z ostrym żeberkiem na jego dole i wrębem na pokrywą na wewnętrznej stronie, po-

zwalają umiejscowić chronologię zespołu w obrębie końca IX-X w. Nieco odbiega od tego zespołu fragment brzuśca (ryc. 1: 3), dobrze wypalony o twardych powierzchniach, które posiada cechy charakterystyczne dla ceramiki z XI czy nawet XII w. Wewnętrzna powierzchnia nie nosi jednak śladów obtaczania, lecz mocnego wygładzania w kierunku pionowym. Wydaje się więc, że górna granica chronologiczna nie wychodzi poza początek XI w.

Zabytki żelazne też nie wnoszą wiele więcej do chronologii, są to formy powszechnie występujące od średniowiecza po okres nowożytny. Wędzidło prezentuje dość powszechny typ dwudzielny występujący często w X-XI wieku. Podobne formy wystąpiły w grodzie na Ostrówku w Opolu w warstwach wczesnośredniowiecznych, bez próby dokładnego datowania (K. Wachowski 1984, s. 67-69, ryc. 49: e-h), czy na cmentarzysku w Lutomierniku, pow. łaski z 1 poł. XI w. (A. Nadolski, A. Abramowicz, T. Poklewska 1959, s. 63, tabl. LI: c-d; LIII: a) zaliczone do typu I w systematyce A. Nadolskiego. Zbliżone formy wystąpiły też w gródku w Plemiętach, pow. grudziądzki (A. Nowakowski 1985, s. 129-132, tabl. XIV: 1, 4-6), również z formami średniowiecznymi z XIV w., co potwierdza długi okres ich występowania. Często występują również na osadach wczesnośredniowiecznych (K. Musianowicz 1969, tabl. XXXVIII: 13, s. 155-157, tab. 33, 90). Są to też formy występujące w różnych rejonach, zarówno na Pomorzu (P. Świątkiewicz 2002, s. 89, tabl. XIII; XXII: 2-6), jak i na wschodzie Europy A. H. Кирпичников (1973, s. 17-18) zalicza je do typu III.

Wydaje się, że zabytki metalowe stanowią wraz z ceramiką zbliżony chronologicznie poziom, który ostrożnie można datować na IX-1 poł. XI wieku. Ze względu na przypadkowy charakter odkrycia i występowanie na grodzisku ceramiki z XIV-XV w. nie przesądza to oczywiście chronologii wędzidła, które może pochodzić, wraz z pozostałymi metalami, z fazy pełnego średniowiecza.

Grodzisko w Batorzu znane już było w XIX w. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego ...* (t. I, s. 117) podaje, że znajduje się tu grodzisko mające 62 sążnie obwodu i 150 stóp wysokości. Ponieważ obiekt nigdy nie był badany, w literaturze pojawiają się na jego temat tylko krótkie wzmianki w kontekście osadnictwa wczesnośredniowiecznego lub analizy sieci grodowej na Lubelszczyźnie. Z tego też powodu i braku większej ilości charakterystycznych materiałów chronologia obiektu podawana jest w dużym przedziale czasowym, lub podawane są wręcz sprzeczne informacje na ten temat. Jedni widzą okres funkcjonowania grodu w X-XIII w. (T. Wąsowicz 1957, s. 444; 1961, s. 231; J. Gurba 1976, s. 10; 1965, s. 54, ryc. 4; I. Kutylowska

1997, s. 193), czy od IX do XIII w. (I. Kutylowska 1990, ryc. 21, tab. II) lub w VIII-X w. (S. Hoczyk-Siwkowska 1999, s. 112 – zestawienie). W podsumowaniu stanu osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie Małopolski grodzisko znalazło się tylko w wykazie obiektów bez chronologii (A. Żaki 1976, s. 516, 522), zaś w zestawieniu osadnictwa wczesnośredniowiecznego Lubelszczyzny, czas jego funkcjonowania określono zarówno na okres plemienny jak i okres młodszego do poł. XIII w. (J. Gurba, E. Banasiewicz, M. Florek, S. Gołub, A. Rozwałka 1995, mapa 1).

Badania powierzchniowe Archeologicznego Zdjęcia Polski przeprowadzone w latach 90. przyniosły rozpoznanie osad przygodowych, z których pozyskano materiał ceramiczny od VIII do XI wieku. Nieliczne fragmenty naczyń datowane na VIII-XI w., oraz XIV-XV wiek, zebrano również wówczas z terenu grodziska z nasypów współczesnych mogił ziemnych (Z. Wichrowski 1997). Z relacji ustnych wiadomo, że ceramika późnośredniowieczna oraz dużych rozmiarów cegły pochodzące z obiektu murowanego z terenu grodziska znajdowały się w latach 70 i 80. w miejscowej izbie pamięci². Informacje o istnieniu murowanego zamczyska podaje też Jan Gurba (1976, s. 10).

Batorz stosunkowo późno, bo dopiero w 1405 roku pojawia się w źródłach pisanych, przy okazji działu dóbr po Dymitrze z Goraja, w 1408 r. przysądzonych Beacie wdowie po nim. Jeszcze później, bo w 1445 r.

erygowana została parafia (S. Kuraś 1983, s. 25). Nie przesądza to późnej metryki miejscowości i grodu, ale trudno też wyraźnie nie stwierdzić, że ewentualny gród XII-XIII-wieczny na niespokojnym pograniczu polsko-ruskim nie został ani razu wymieniony w źródłach.

Wydaje się, że ważną rolę jako ośrodek grodowy odgrywał Batorz w okresie plemiennym, a w XI wieku mógł ulec zniszczeniu w trakcie walk przygranicznych. Oczywiście przedstawione materiały ze względu na swój charakter tej kwestii w żaden sposób rozstrzygnąć nie mogą, dokumentują jedynie wyraźnie obecność zabytków z okresu plemiennego na grodzisku w Batorzu. W świetle znalezisk ceramiki z osad przygodowych nie można wykluczyć, że grodzisko istniało już w VIII w. Wyraźnie rysuje się też faza późnośredniowieczna z 2 poł. XIV i XV w. Wtedy zapewne wykorzystano i odbudowano częściowo zniszczone umocnienia adaptując z natury obronny teren do nowych potrzeb. Trudno jednak z powodu braku badań na obiekcie stwierdzić, czy odbudowano go dla potrzeb obronności granicy wschodniej i czy spełniał podobną funkcję jak pobliski gród w Goraju, czy też była to już inicjatywa właścicieli Gorajskich lub Tęczyńskich w związku z koniecznością ulokowania siedziby zarządu rozrastających się dóbr na ciągle niebezpiecznym pograniczu. Batorz należał wtedy do klucza kraśnickiego (S. Kuraś 1983, s. 25).

Literatura

- Dąbrowska Elżbieta
1973 *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły*. Wrocław.
- Gurba Jan
1965 *Z problematyki osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Wyżynie Lubelskiej*. Annales Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, sec. F 20, s. 45-58.
1976 *Grodziska Lubelszczyzny (materiał propagandowo-szkoleniowy PTTK)*. Lublin.
- Gurba Jan, Banasiewicz Ewa, Florek Marek, Gołub Stanisław, Rozwałka Andrzej
1995 *Formowanie się wczesnośredniowiecznego osadnictwa Polski środkowowschodniej*. Annales Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, sec. F 50, s. 67-76.
- Hoczyk-Siwkowska Stanisława
1999 *Małopolska północno-wschodnia w VI-X wieku. Struktury osadnicze*. Lublin.
- Hoczyk-Siwkowska Stanisława, Lis Paweł
2003 *Sprawozdanie z badań archeologicznych na grodzisku w Chodliku (stan. 1), pow. Opole Lubelskie w roku 2000*. Archeologia Polski Środkowo-wschodniej 6, s. 124-128.
- Kuraś Stanisław /oprac./
1983 *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*. Warszawa. Dzieje Lubelszczyzny 3.
- Kutylowska Irena
1990 *Rozwój Lublina w VI-XIV wieku na tle urbanizacji międzyrzecza środkowej Wisły i Bugu*. Lublin. Rozprawy Habilitacyjne Wydziału Humanistycznego [UMCS Lublin] 58.
1997 *Castrum w Szczepieszynie koło Zamościa*. W: Materiały z II Międzynarodowej Sesji Naukowej Uniwersyteckiego Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności, Łódź, 18-19 października 1993 roku, red. J. Olczak. Toruń, s. 183-207. Archaeologia Historica Polona 3.
- Musianowicz Krystyna
1969 *Drohiczyn we wczesnym średniowieczu*. Materiały Wczesnośredniowieczne 6, s. 7-235.
- Nadolski Andrzej
1954 *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź. Acta Archaeologica Universitatis Lodzensis 3.

² Informacja Zdzisława Latosa z Urzędowa, nauczyciela i twórcy izby pamięci w Batorzu w latach 70.

- Nadolski Andrzej, Abramowicz Andrzej,
Poklewski Tadeusz
1959 *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomierniu pod Łodzią*. Łódź. Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis 7.
- Nowakowski Andrzej
1985 *Militaria z grodziska w Plemiętach. Elementy rzędu końskiego i oporządzenia jeździeckiego*. W: Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej, red. A. Nadolski. Warszawa–Poznań–Toruń, s. 129-138.
- Wachowski Krzysztof
1984 *Militaria z grodu na Ostrówku w Opolu*. W: Studia nad kulturą wczesnopolskiego Opolu. Militaria – wyroby bursztynowe. Wrocław, s. 11-112. Prace Komisji Archeologicznej Polskiej Akademii Nauk Oddział we Wrocławiu 2.
- Wąsowicz Teresa
1957 *Wczesnośredniowieczne przeprawy przez środkową Wisłę*. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 5: 3-4, s. 433-453.
- 1961 *Uwagi w sprawie osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Lubelszczyźnie*. Archeologia Polski 6: 2, s. 201-253.
- Wichrowski Zbigniew
1997 *Sprawozdanie z badań AZP obszar 86-81 (maszynopis przechowywany w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie)*.
- Żaki Andrzej
1974 *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*. Wrocław.
- Кирпичиков Анатолий Н.
1973 *Снаряжение всадника и боевого коня на Руси IX-XII вв.* Ленинград. Свод археологических источников Е I-36.

Stray finds from an Early Medieval stronghold in Batorz, Janów Lubelski district, in the collection of the Regional Museum in Kraśnik

/summary/

In the Regional Museum in Kraśnik there is a collection of ceramic and metal artefacts from an Early Medieval stronghold in Batorz, Janów district. A 19th century graveyard was located at the stronghold. The collection includes 10 fragments of potsherds, a fragment of a curb bit, a hook and a nail made of iron, as well as animal teeth and bones. The pottery represents forms characteristic of the period between the 9th century and the middle of the 11th century. The curb bit is of the bi-partite type, commonly occurring from the 7th to the 14th century. It seems that the collection can be dated to the end of the 9th and the beginning of the 11th century. This, however, does not de-

termine the chronology of the whole site conclusively. During the Polish Archaeological Record programme (AZP), settlements were uncovered which were adjacent to the stronghold and could be dated to the 8th-11th centuries. Within the stronghold, fragments of medieval vessels from the 14th-15th centuries were found, as well as relics of stone built cellars. Probably, the stronghold underwent a secondary utilisation at that time as an element of defence of the borderland, or headquarters of the administrator of the vast land, whose owners were the Gorajski and Tęczyński families.

Mgr Zbigniew Wichrowski
Muzeum Regionalne w Kraśniku
Ul. Piłsudskiego 7
23-200 Kraśnik
zbiwich@wp.pl